

Gestructureerd samenwerken.

Dia 1: opening

Je mag geen aantekeningen maken, je krijgt de PowerPoint en een verslag van de tekst na afloop.

We gaan de hele avond werkvormen doen die in het boek voorkomen en die je in de klas kunt toepassen.

Dia 2: samenwerken om aan de toekomst te werken

Het is geen didactiek maar een toepassing van wereldgericht onderwijs

Het is een groot perspectief op wat het betekent om tijdgenoot te zijn.

En het is een praktijkboek dat handen en voeten geeft aan dat filosofisch perspectief.

Dia 3: the golden circle

Waarom, wat en hoe voor wie? Antwoord op de voor wie en door wie vraag

Dia 4: de 5 generaties sinds 1940

Dia 5: Govert Schelling foto

Dia 6: fragment naar de oorsprong van de mens

Werkvorm: wandel rond en wissel uit (werkvormnummer 12) onderwerp: kenmerken van de generatie Z? In tweetallen en dan in viertallen.

Werkvorm: klapopcorn (werkvormnummer 6) met de vraag: noem kenmerkende eigenschappen van de generatie Z.

Dia 7: drie literatuurtips

Dia 8: Venndiagram de toekomst

Dia 9: de toekomst van je autonomie

Dia 10: Venndiagram: samenwerking (vrijheid, gelijkheid, broederschap)

Dia 11: competitie of coöperatie

Die 12: Alfie Kohn

Die 13: vier mythen over competitie

Dia 14: Maar, vier waarheden over samenwerking

Dia 15: venndiagram Biesta met samenwerking

Dia 16: drie opvattingen en drie boeken

Dia 17: de vier pijlers

Dia 18: pijler 1: vaardigheden

Werkvorm: wandel rond en ruil: schrijf op een post it blaadje maximaal drie sociale vaardigheden die een kleuter zich eigen maakt in de kleuterjaren. Wandel rond en ruil.

Dia 19: basisvaardigheden

Dia 20: hogere vaardigheden

Dia 21: gevorderde vaardigheden

Dia 22: de werkvormen

Dia 23: werkvormen met leerstof

Werkvorm: wandel en ruil met dierenplaatjes. Wandel en ruil, maak viertallen en maak met je viertal een placemat over de voordelen van gestructureerd samenwerken.

Dia 24: GVA en TVA: GVA

Werkvorm: maak met iedereen zittend op de grond het woord VORM. Je mag niet praten en niet aan elkaar zitten. Ik moet het woord kunnen lezen. Je hebt er 1 minuut tijd voor. Geef denktijd

Dia 25: Teamvormende activiteit

Werkvorm:

Dia 26: klassenmanagement

Dia 27: klasinrichting

Dia 28: GAAT

Dia 29: slotdia

De toekomst van de mensheid

Wat doen we tegen de klimaatverandering? we razen met 100 km per uur op de rand van de vulkaan af en onze voet drukt nog altijd het gaspedaal in (Antonio Guterres). Als er al hoop is dan ligt die in de handen van de jonge generatie. Generatie Z (geboren 1997/2000 en 2015) werkt en groeit op met digitale hulpmiddelen. Zij gaan hier zorgvuldig mee om en zijn er uiterst snel in. Generatie Z communiceert net zo snel en makkelijk met iemand aan de andere kant van de wereld als met de buurman. Een mooi voorbeeld is Angelica Bercetche van Landlife die in het programma *Govert naar de oorsprong van de mens* aan het woord kwam. Zij heeft het niet over 'ik doe' maar consequent over WIJ DOEN. Heel ambitieus en zonder te knippen met haar ogen. Overtuigd en zonder twijfel want zij weet dat het geen uitstel meer kan verdragen.

Maar er is niet alleen klimaatverandering als dringende oproep aan de mensheid om tot handelen over te gaan. in *De onbewoonbare aarde* laat David Wallace-Wells alle andere gebieden de revue passeren: Hij spreekt daarbij over *facetten van chaos*: hitte en onbewoonbaarheid, honger, verdrinking, natuurbranden, zoetwaterproblematiek, stervende oceanen, luchtvervuiling, opwarmingsplagen, economische grenzen, conflicten, ineenslopende systemen.

David Wallace-Wells: ***De onbewoonbare aarde***

Facetten van chaos: hitte en onbewoonbaarheid, hongersnood, verdrinking, natuurbranden, zoetwaterproblematiek, stervende oceanen, luchtvervuiling, opwarmingsplagen, economische grenzen, conflicten, ineenslopende systemen.

‘en toch is klimaatverandering iets waar we allemaal bij betrokken zijn, iets wat het leven van ons allemaal op zijn kop dreigt te zetten als we onze koers niet wijzigen. Ook de oplossingen, als we ons die durven voor te stellen, gelden voor de hele wereld, waardoor een universele taal volgens mij, zelfs als die volledig klopt, niettemin gepast en illustratief en inderdaad motiverend is, willen we enige kans maken om zelfs maar de hoop te behouden op die gelukkiger toekomst – relatief leefbaar, relatief bevredigend, relatief welvarend, en misschien meer dan slechts relatief rechtvaardig. Verklaar me gerust voor gek, of beter gezegd voor naïef, maar ik denk nog steeds dat het kan.’

Michael Sandel: ***De tirannie van verdienste***

een aantal moderne idealen: differentiatie en aanpassing aan het individu, meritocratie, individualisering en het verwerven van persoonlijke autonomie, oftewel meritocratie. ‘Meritocratie’ is samengesteld uit het Latijnse *merito* en het Griekse *kratos*, en betekent daarom letterlijk zoiets als de heerschappij van de merites. De implicatie van de term is dus dat het hierbij om een samenleving gaat die bestuurd wordt door degenen die het verdienen om te besturen, of misschien door degenen die via verdienste machtig zijn geworden. ‘Meritocratie’ is uit satire geboren, en niet als feitelijke toestandsbeschrijving. Het werd in 1958 door de Britse socioloog Michael Young verzonnen om misstanden in het Verenigd Koninkrijk aan de kaak te stellen. Hij schreef een ‘proefschrift’ dat vanuit 2033 terugkijkt op de ontwikkeling van de Britse maatschappij sinds 1870. De nieuwe uitdrukking ‘meritocratie’ beschreef in de ogen van Young een dystopische toestand. Het is volgens de fictieve onderzoeker in het boek de reden voor de gewapende revolutie in 2033. Opmerkelijk genoeg wordt ‘meritocratie’ vaak aan scholing en onderwijs gekoppeld, zoals dat ook in Youngs negatieve analyse het geval was. In de positieve interpretatie wordt ‘verdiensde’ meestal via ‘kennis’ en ‘kennis’ via diploma’s gemeten. De daaruit resulterende ‘diploma-maatschappij’ stuit echter op kritiek – kritiek die gedeeltelijk aansluit bij de dystopische beschrijvingen van Young uit 1958. Is de ‘diploma-maatschappij’ niet gewoon een nieuwe vorm van aristocratie? Is ze democratisch? Hoe verhoudt een meritocratie die op deze basis georganiseerd is, zich tot criteria zoals kansengelijkheid, efficiëntie en zelfs tot de grondbeginselen van de democratie?

Sandel gaat ver met zijn kritiek. Zoals de titel suggereert, is de viering van – of zelfs een schuchtere overgave aan – de meritocratie rampzalig gebleken voor de huidige samenleving. Hij schrijft dat mensen die het goed doen op school en slagen voor gestandaardiseerde toetsen, worden toegelaten tot elitaire hogescholen, goed betaalde banen met bijbehorende ‘privileges’ krijgen en deze maatschappelijke voordelen aan hun kinderen doorgeven. De statistieken spreken voor zich en zijn onweerlegbaar, om koude rillingen van te krijgen. En zelfs de meritocraten die erkennen dat ze misschien niet volledig verantwoordelijk zijn voor hun eigen succes, kunnen het niet helpen neer te kijken op degenen die het niet zo goed hebben gedaan in de Darwinistische strijd om wereldse successen. Erger en schadelijker is het als degenen die niet zijn toegelaten tot de universiteit of niet zijn afgestudeerd, en misschien zelfs geen ‘achtenswaardige’ baan hebben, zich afgekeurd of genegeerd voelen. Of als ze beschouwd worden als ‘deplorabelen’, weggezonken in ‘fly-over country’, de binnenlanden van de VS. Uiteindelijk leidt deze situatie tot een samenleving in oorlog met zichzelf, en, heel misschien, tot het einde van de democratie en de Amerikaanse (of een andere nationale) droom.

Swiertra en Tonkens: ***De beste de baas?***

De Beer en van Pinxteren: ***Meritocratie, op weg naar een nieuwe klassensamenleving?***

Thomas Piketty: Een kleine geschiedenis van de gelijkheid

Waarheen voert de volgende etappe?

Piketty noemt het een programma voor een 'federaal democratisch socialisme dat tegelijkertijd gedecentraliseerd, participatief, ecologisch en hybride is'. En uit de opsomming van zijn bestanddelen mag duidelijk zijn dat dat er niet vanzelf gaat komen. Maar hoe dan wel?

Hier ligt de grootste vraag die het boek nalaat. De historische mars naar gelijkheid die de afgelopen eeuwen is afgelegd, voerde langs slavenopstanden tegen hun bezitters, volksrevoluties tegen de adel, arbeidersopstanden tegen kapitalisten, en koloniale bevrijdingsoorlogen. Grote sociale bewegingen die een eind maakten aan instituties en structuren die de ongelijkheid in stand hielden. Maar trek je die historische lijnen door, bij wie kom je dan uit voor de volgende etappe in die mars naar gelijkheid? Het is niet duidelijk. Er staat niet direct een nieuwe grote sociale beweging paraat om de mars naar gelijkheid voort te zetten. Maar Piketty ziet wel twee ontwikkelingen die ingrijpende economische en sociale hervormingen zullen afdwingen: de klimaatcrisis en de botsing van staten en ideologieën.

Federaal democratisch socialisme

Wat niet helpt is dat het neoliberalisme in veel westerse landen is opgevolgd door een neonationalisme. Een neonationalisme dat alle problemen die er zijn op het conto schrijft van de buitenwereld en van binnendringende vreemdelingen. Die politieke beweging geeft het autoritaire Chinese staatssocialisme de wind in de rug, zegt Piketty. De groeiende macht van China vraagt volgens hem om een heel ander antwoord.

We komen uit een geschiedenis van botsingen tussen verschillende vormen van kapitalisme, en we gaan naar een toekomst met botsingen tussen verschillende vormen van socialisme. Laat dat van ons een federaal, democratisch socialisme zijn, betoogt de Franse econoom. Zo'n federaal democratisch socialisme lijkt misschien ver af te staan van de systemen die we nu hebben, maar ligt in het verlengde van de eerdere historische etappes in de mars naar gelijkheid, aldus Piketty.

vraag: Is de mens een altruïstisch of een egoïstisch wezen?

Warneken en Tomasello van het Max Planck instituut dachten het te bewijzen met hun experimenten in het begin van deze eeuw. Psychologen Rodolfo Cortes Barragan en Carol Dweck voerden het experiment opnieuw uit, maar nu met 34 één- en tweejarigen, verdeeld in twee groepen. Het bleek dat zonder voorafgaand contact slechts een op de drie kinderen spontaan hielp. Altruïsme is volgens Dweck niet aangeboren maar ontstaat uit relaties, zelfs kortstondige. Sinds het concept van altruïsme geïntroduceerd werd in de negentiende eeuw, hebben psychologen gedebatteerd of altruïsme al dan niet aangeboren is en mensen dus voorgeprogrammeerd zijn om lief te zijn voor anderen.

Psychologen van de universiteit van Stanford hebben na de heruitvoering van een klassieker binnen de psychologische experimenten ontdekt dat altruïsme meer is dan enkel een aangeboren instinct.

Interactie

De conclusie van een standaardstudie uit 2006 onder achttien maanden oude kleuters was dat kinderen van nature aanleg hebben om de onderzoekers een helpende hand te bieden, zonder dat daar expliciet om gevraagd wordt.

Deze uiting van altruïsme lag in de lijn met wat de meeste wetenschappers op dat moment aannamen, namelijk dat altruïsme aangeboren zou zijn.

De bevindingen van dit onderzoek vormden de basis van tientallen studies die sindsdien werden gedaan. Psychologen Rodolfo Cortes Barragan en Carol Dweck wilden het experiment echter overdoen omdat ze een vermoeden hadden dat de setting het resultaat had beïnvloed.

Zoals in de meeste studies met kleuters speelden de onderzoekers namelijk eerst een paar minuten met de kinderen om hen op hun gemak te stellen en te laten wennen aan nieuwe gezichten en een vreemde omgeving.

Maar net deze interactie, hoe kort ze ook duurde, bleek de trigger te zijn die altruïstisch gedrag uitlokte. Op die manier lag de uitkomst van het onderzoek al vast nog voor het begonnen was.

'Kinderen zijn altijd op zoek naar sociale signalen', zegt Barragan, de hoofdauteur van de studie. 'Het korte spel wordt als zorg geïnterpreteerd en schept een gevoel van wederkerigheid. Het kind reageert daarop in natura.'

Samenspelen

Barragan en Dweck ontwierpen een nieuw experiment waarbij 34 één- en tweejarigen in twee groepen werden ingedeeld.

De kinderen uit groep 1 speelden eerst een paar minuten met de onderzoeker door met een bal naar elkaar te rollen en samen een beetje te keuvelen.

Als de onderzoeker plots 'per ongeluk' een voorwerp van de tafel stootte, schoot het kind ter hulp om het op te rapen, net zoals in het onderzoek uit 2006.

Het verschil was de uitkomst in groep 2. Deze kinderen en hun onderzoekers speelden eerst even alleen, met een eigen bal, wat 'parallel spelen' genoemd wordt. Net zoals in groep 1 werd er ook wat gebabbeld.

Controverse

Op het moment dat er in deze setting een voorwerp van de tafel viel, bleken deze kinderen drie keer minder geneigd om een handje te komen helpen. Ook toen de onderzoekers het experiment herhaalden met oudere kinderen, bleek de wederzijdse speelgroep twee keer meer geneigd om te helpen dan de parallelle speelgroep.

Deze resultaten suggereren dat altruïsme niet gewoon aangeboren is maar door relaties, zelfs kortstondige, ontstaat. 'Ik denk dat onze resultaten voor enige controverse kunnen zorgen, maar op een goede manier', zegt Dweck.

'Een van de argumenten voor aangeboren altruïsme was altijd dat het ons evolutionair voordeel opleverde. Een instinctieve zorg zou de overlevingskansen vergroten.' 'Als kinderen vertrouwen hebben in de mensen in hun wereld, maken ze zich de cultuur van die omgeving gemakkelijker eigen en komen zo sneller tot een hoger niveau van persoonlijk en interpersoonlijk succes', voegt Barragan daaraan toe.

Maar:

Een op de drie kinderen deed het nog wel spontaan: 33 %

Een mens is een sociaal wezen waarvoor relatie het toverwoord is, dus wat is er mis met altruïsme na oppervlakkig contact?

Yuval Noah Harari: *Homo Deus*

Het dataïsme verklaart dat het universum bestaat uit datastromen en dat de waarde van elk fenomeen en elke entiteit wordt bepaald door de bijdrage daarvan aan de dataverwerking.

Wat als technologie de menselijke belevingswereld overneemt? Wetenschap ondermijnt nu al de liberale vrijheid: de vrije wil bestaat niet. Net zoals 'ziel' blijkt 'vrijheid' een holle term. Biowetenschappers hebben ontdekt dat mensen geen unieke individuen zijn, die keuzes maken met hun diepste zelf. We bestaan daarentegen uit een ervarend en een verhalend zelf, of nog specifieker, uit algoritmen.

Harari bespreekt in dit laatste deel drie **mogelijke** ontwikkelingen, een eerste dat mensen hun economische en militaire nut zullen verliezen, waardoor het economische en politieke systeem niet veel waarde meer aan ze zal hechten: veel beroepen zullen door kunstmatige intelligentie worden ingevuld.

Een tweede ontwikkeling waarbij het systeem mensen op collectief niveau nog wel waardevol vinden, maar unieke individuen niet: menselijke algoritmen zullen worden overgenomen door externe niet-menselijke algoritmen, individuen verliezen hun vrijheid en gezag.

Een derde en laatste ontwikkeling is dat het systeem nog wel waarde hecht aan unieke individuen, maar dat zal een elite van geüpgradede supermensen zijn, die de inferieure massa zal domineren: de kloof die nu al op bijvoorbeeld financieel gebied bestaat, zal uitgebreid worden naar alle domeinen van het leven; het liberalisme houdt op te bestaan. De 20ste eeuw was gericht op het behalen van de norm voor iedereen, de 21ste eeuw zal gericht zijn op het overtreffen van de norm voor een selecte groep.

Sleutelzin: Meer en meer zal intelligentie worden losgekoppeld van bewustzijn.

Wordt ons geloof in de belevingswereld van de mensheid aangetast? Wat kan er in de plaats van het humanisme komen? Technologie en religie zijn wederzijds afhankelijk: technologie bepaalt de reikwijdte van religieuze visioenen. Er zullen in de toekomst dus nieuwe religieuze bewegingen ontstaan: technohumanisme en datageloof. Het technohumanisme is een update van de oude dromen van het evolutionair humanisme en roept op tot het creëren van supermensen (homo deus) door middel van genetische modificatie, nanotechnologie en interfaces tussen hersenen en computers. Het datageloof

gaat nog veel verder: biochemische en elektronische algoritmen zijn onderhevig aan dezelfde wiskundige wetten en de biochemische zullen op termijn overtroffen worden door elektronische. Er zal een kosmisch dataverwerkingssysteem ontstaan, een Internet der dingen dat onze traditionele God zal vervangen. Vrijheid van informatie wordt het allerhoogste goed. Ons wereldbeeld ging van deocentrisch, naar homocentrisch en binnenkort misschien naar datacentrisch. Harari vergeet niet om van deze twee technoreligieuze medailles ook de keerzijde te tonen.

Voorspellingen over waar het heen gaat met de wereld waren volgens hem duizend jaar geleden een stuk gemakkelijker. Nu heeft niemand een idee hoe onze wereld er over dertig jaar uit zal zien. Hij doet toch een poging. De eerste verandering die hij ziet is de omslag van genezen naar verbeteren (hij gebruikt hiervoor het lelijke woord upgraden). Na het bestrijden van armoede, oorlog en ziekte is het tijd om te streven naar geluk, onsterfelijkheid en goddelijkheid. Hij ziet hierin het doortrekken van humanistische idealen naar een logisch eindpunt. Dit streven zal een nieuwe revolutie ontketenen en een nieuw tijdperk inluiden.

In zijn aanloop naar dit toekomstbeeld bewandelt Harari vaak interessante zijpaden, zoals de kleine geschiedenis van het gazon, een bij uitstek overbodig iets. Het was eeuwenlang een statussymbool en gaf aan dat je rijk genoeg was om een stuk vruchtbare grond niet te bebouwen. Het is een wereldwijd fenomeen geworden. Op sommige plekken in de wereld kost het onderhouden ervan een schokkende hoeveelheid water. En wat levert het op?

Een ander mooi inzicht gaat over biomassa. Dat is het totale gewicht van levende soorten binnen een ecosysteem. Om te laten zien hoe ingrijpend de invloed van de mens is op de natuur heeft hij een taartdiagram opgenomen met de biomassa mens, 300 miljoen ton, afgezet tegen de biomassa van gedomesticeerde dieren (onze voedselbron) 700 miljoen ton, en de biomassa van grote wilde dieren, slecht 100 miljoen ton! Terecht noemt hij de tijd waarin wij nu leven het Antropoceen.

Een eerste stap die Harari zet om zijn toekomstbeeld te verhelderen is de introductie van het begrip algoritme. Het is een gangbaar en een beetje modieus woord uit de ICT dat staat voor een reeks instructies om een probleem op te lossen. Harari verruimt dit begrip aanzienlijk. Het zijn regels en methodes, het is structuur en organisatie, maar organismen zijn ook logaritmen. Voor hem is kern van alles een logaritme. Later gebruikt hij dit begrip in combinatie met dataverwerkende systemen. De gehele mensheid, de hele geschiedenis en het hele universum ziet hij als dataverwerkend systeem. Ik denk dat hij daarmee deze begrippen uitholt. Vooral wanneer hij verderop in het boek ze bijna niet meer gebruikt zonder in superlatieven te spreken. Telkens heeft hij het over kolossale systemen, gigantische genetische databases, de hele mensheid omvattend, overal in het universum, enzovoorts.

In een volgend stap staat hij stil bij de vraag wat ons uniek maakt. Hij vermengt hier kundig inzichten uit de psychologie, de filosofie, de geschiedschrijving en meer disciplines. Het behandelt grote vragen, zoals wat is de ziel en wat was de rol van God in de geschiedenis? Hier introduceert hij de verschillende wereldbeelden die langere tijd onze blik op de werkelijkheid vorm gaven. Zo is in de pre-industriële tijd een goddelijkheid een bruikbaar verklaringsmodel geweest. Hij gaat hier wel wat kort door de bocht: alsof iedereen in de Middeleeuwen uitsluitend naar God verwees om natuurverschijnselen te verklaren. Tijdens colleges Middeleeuwen leerde ik altijd dat geen enkele ontwikkeling rechtlijnig verliep en dat bij elke ontwikkeling er regionale verschillen waren. Harari brengt dergelijke nuanceringsen nauwelijks aan in zijn betoog.

Interessant is de nadruk die hij legt op **samenwerking**. Mensen overwonnen andere soorten door betere samenwerking. En in de menselijke geschiedenis veroverden de Romeinen grote gebieden in Europa door betere onderlinge samenwerking. Zo verklaart hij ook het succes van de Russische revolutie en meer grote gebeurtenissen in de geschiedenis. Of betere samenwerking de enige of de belangrijkste verklaring is voor het slagen van de Russische revolutie of de opkomst van het Romeinse Rijk betwijfel ik, maar samenwerking was zeker belangrijk.

Een ander cruciaal begrip in het boek is **intersubjectiviteit**, in de filosofie een gangbaar begrip. “Sapiens beheersen de wereld omdat zij als enigen een intersubjectief web van betekenis kunnen vormen.” Voorbeelden hiervan zijn de staat, geld, een godheid, de Europese Unie of Google. Zij hebben geen subjectief bewustzijn, zijn niet objectief aanwezig maar bestaan door de betekenis die wij eraan geven, door onze fantasie. Een grote hulp hierbij is ons vermogen om verhalen te vertellen. Deze verhalen structureren ons leven, geven ons leven betekenis. Zijn stelling is dat in de eenentwintigste eeuw door nieuwe technologieën deze intersubjectieve entiteiten – of fantasieën zoals je wilt – ons leven meer en meer zullen bepalen, evenals onze hersenen en ons lichaam. Hiermee zal een nieuw tijdperk aanbreken na het wetenschappelijke tijdperk. De liberale idealen zullen afbrokkelen.

Hierna neemt Harari veel ruimte in om het humanisme, als het allesoverheersende systeem van de afgelopen eeuwen, te beschrijven. Het humanisme, de wetenschap en het liberalisme noemt hij vaak in één adem. Economische groei is de motor achter het covenant tussen wetenschap en humanisme. Het leverde een ongebreidelde expansie op. Hij gebruikt hier in zijn betoog, dat veel herhalingen bevat, grote termen. **Economisch groei noemt hij een religie**. Hij ziet de humanistische revolutie als een verbond: zingeving zonder God, met behoud van macht. Dit is alleen mogelijk door het individu en de individuele vrijheid te omarmen.

Het toekomstbeeld van Harari kun je samenvatten met één ontwikkeling: het verdwijnen van het individu. Dataverwerkende systemen die de hele wereld omspannen kunnen uiteindelijk bijna alles beter dan wat wij mensen doen en vervangen dus veel van ons werk. Zij weten perfect onze behoeften te bevredigen en zullen het dus altijd winnen van onze eigen zogenaamde vrije keuzes en ons beperkte brein. Het humanisme zal hierdoor vervangen worden door een nieuwe ideologie.

Maar als we het echt groot aanpakken en ons op het leven zelf richten, worden alle andere problemen en ontwikkelingen overschaduwd door drie nauw verbonden processen:

1. De wetenschap koerst op een allesomvattend dogma af, dat zegt dat organismen algoritmen zijn en dat het leven dataverwerking is. (dat is dataïsme)
2. Intelligentie wordt losgekoppeld van bewustzijn. (dat is Artificiële Intelligentie, denk aan ChatGPT. Microsoft zal op korte termijn deze app integreren met zijn zoekmachine Bing)
3. Niet-bewuste, maar hyperintelligente algoritmen zullen ons spoedig misschien wel beter kennen dan wij onszelf kennen. (data-profilering)

Miriam Rasch: Autonomie, een zelfhulp gids

"Mijn these is dat autonomie bestaat in de dans met de beperkingen ervan. Het kind is misschien autonoom, maar heeft de dans met de beperkingen van het leven nog niet onder de knie.

Daarmee doel ik op het simpele feit dat we in de wereld zijn en er geen absolute vrije wil is, alleen al vanwege het feit dat we geboren worden op een specifieke plaats, binnen een familie, en in een lijf met bepaalde kenmerken. Maar dat betekent niet dat je meteen moet ontkennen dat je autonoom kan zijn. De vraag is dan: hoe kun je binnen je gesitueerdheid nadenken over wat autonomie is?"

Hoewel Rasch zegt 'gecharmeerd' te zijn van Kants oproep, plaatst zij naast dit individuele en rationele autonomiebegrip een ander idee: **relationele autonomie**.

'Autonomie betekent ook je eigen beperkingen leren kennen'

Autonomie is iets anders dan onafhankelijkheid, zegt Rasch. 'Het idee dat je compleet vrij en ongebonden door de wereld kunt bewegen, is altijd een illusie geweest. Alleen al omdat je bent geboren uit een ander mens. Je begint je leven in een situatie van totale afhankelijkheid. Daarop volgt misschien een zeker losmaken, maar autonomie staat niet gelijk aan "minder afhankelijkheid van anderen". De vraag is: beknootten jouw relaties je in je mogelijkheden, of maken ze nieuwe dingen mogelijk?'

Sommige mensen voelen zich autonoom omdat ze hun familie en burens niet meer nodig hebben. Is dat een verkeerd idee van autonomie?

'Ik wil het geen verkeerd idee noemen, want autonomie betekent ook zelf nadenken over wat autonomie

voor jou betekent. Maar het lijkt op het droombeeld van een hutje op de hei. Er zijn veel mensen met die droom, en ik vind het zelf ook aantrekkelijk klinken, totdat ik concreet nadenk over wat dat voor mij zou betekenen. Ik zou de hele dag bang zijn voor vreemde mannen die opeens bij dat hutje aankomen. Het zou mij helemaal niet autonoom maken. Misschien aan de buitenkant, omdat ik zelfvoorzienend ben en niemand nodig heb, maar in werkelijkheid zou ik opgesloten zitten in mijn angsten.'

U denkt anders over autonomie dan Immanuel Kant.

'De formele manier waarop Kant schrijft over autonomie is heel anders dan we gewend zijn, maar hij leefde dan ook aan het eind van de achttiende eeuw. Kant ziet autonomie als een rationeel vermogen dat in ons zit. Iedere persoon die beschikt over redelijke vermogens, dus bij wie geen schroefje loszit in de hersenen, kan volgens Kant autonoom denken. Inmiddels vragen we ons af: is het echt zo dat iedereen zonder hersenaandoening op dezelfde manier kan nadenken over zijn eigen situatie? Dingen die je meemaakt in je jeugd of erfelijke eigenschappen kunnen ook beïnvloeden in welke mate je autonoom in het leven kunt staan.'

Dat betekent dat niet iedereen op dezelfde manier autonoom positie kan innemen tegenover Big Tech of de bio-industrie.

'Dat mogen we inderdaad niet zomaar veronderstellen. Maar ik vind wel dat je van iedereen met een werkend stel hersenen mag verlangen om daar op z'n minst bij stil te staan – in die zin ben ik toch een kantiaan. Autonomie betekent ook je eigen beperkingen leren kennen. Je kunt de context waarin je zit nooit helemaal veranderen, maar je kunt je er wel toe verhouden. Als je autonoom wilt zijn, moet je begrijpen hoe je bent gevormd. In een volgende stap kun je die relatie met je omgeving proberen aan te passen.'

De grote vraag is dan: hoe bepaal je wat je belangrijk vindt?

'Mijn boek is een pleidooi voor innerlijke ruimte. Maar je hebt relaties nodig om die ruimte te voeden, om erachter te komen wat voor jou belangrijk is. Bijvoorbeeld door te kijken hoe andere mensen het doen. Dan ontdek je dat het ook anders kan.'

Hebt u zelf zo'n rolmodel?

'O, meerdere! Vooral kunstenaars, maar ik hou dan ook van kunst. Jack White, de zanger van de White Stripes, speelt zijn hele leven met verschillende identiteiten. Hij laat zien dat een interesse voor de kunst van De Stijl samen kan gaan met rauwe rockmuziek. Je hoeft niet te kiezen. Of Theo van Doesburg, dat is ook iemand die met identiteiten speelde. Veel mensen die ik bewonder doen dat. Blijkbaar vind ik het een aantrekkelijk idee dat er geen authentiek zelf bestaat. Als er geen authentieke kern is, kun je jezelf autonoom vormgeven. **Autonomie is een narratief begrip**, een ervaring die zich ontvouwt in de tijd. Door je te spiegelen aan anderen ontdek je dingen over jezelf. Dingen waar je in een hutje op de hei nooit achter zou komen.'

Om een kans te maken moet de mensheid wegen vinden om samen te werken: samenwerking is de enige tactiek die kans maakt. Individuele keuzes maken niet het verschil. De westerse kapitalistische, neo-liberale wereld kiest voor het meritocratische model en dat betekent dat elk mens competitief moet zijn. De keuze is: competitie of coöperatie?

Marian Donner: De grote weigering

Voor de filosoof Herbert Marcuse draaide alles om vrijheid. De vrijheid om jezelf te ontwikkelen, om te falen, om af te wijken van de norm. Wat hij echter zag was een systeem, door hem 'het technologisch productieapparaat' genoemd, dat ons steeds meer reduceert tot raderen in de machine. Het apparaat jaagt op, geeft nooit rust, dwingt tot meer productiviteit, meer efficiëntie en heeft vrijheid gereduceerd tot de vrijheid om te produceren en te consumeren. Hoe kan het dat de moderne mens zich schikt naar een systeem waarvan hij weet dat het mens, dier en aarde uitput? Is de vrijheid waar Marcuse naar verlangde nog te vinden? Is er een andere wereld denkbaar dan die waarin wij leven? Aan de hand van Marcuses beroemdste werk, *De eendimensionale mens*, zoekt Marian Donner naar een uitweg. Van de klimaatcrisis, via miljardairs die dromen van Mars, tot aan hippies, complotdenkers, algoritmen en kwantummechanica, ontleedt ze de krankzinnigheid van dit tijdsgewricht, om zo te komen tot wat Marcuse 'waarlijk redelijk gedrag' noemde – 'namelijk de weigering mee te doen en de poging de omstandigheden teniet te doen die de krankzinnigheid veroorzaken'.

Volgens Carl Sagan hoefde het niet te verbazen dat we nog nooit gecontacteerd waren door buitenaards leven. Eens dat leven het technologische niveau bereikt heeft om dat te doen, aldus de Amerikaanse astronoom, is het eveneens in staat om zichzelf te vernietigen, wat het ook prompt zal doen. Die aliens leefden gewoon niet lang genoeg om hier te geraken.

Sagan zei dat in volle koude oorlog, en een beetje al schertsend, maar toch. Ook de Duits-Amerikaanse filosoof en socioloog Herbert Marcuse was er rond diezelfde tijd van overtuigd dat de wereld verstrikt zat in een kapitalistisch-technologische ideologie die uiteindelijk tot haar ondergang zou leiden. Er iets tegen beginnen was moeilijk, beweerde hij in *De eendimensionale mens*, want het kapitalisme verslaat zijn tegenstanders niet, het lijft ze in en maakt ze onschadelijk. Hij schreef het in 1964, toen de hippies en nadien de punks nog moesten komen om hem gelijk te geven. De maatschappij is een voortrollende machine met een lege bestuurderscabine, aldus Marcuse, ze volgt haar eigen wetmatigheden gericht op steeds meer groei, efficiëntie en vooruitgang, maar wordt daardoor ongemerkt zo irrationeel als de man die een lotje van de loterij koopt en meteen ook maar een Ferrari bestelt omdat hij ervan uitgaat dat hij al gewonnen heeft.

Dat is wat wij volgens de Nederlandse filosofe Marian Donner vandaag ook doen. We weten dat het op vele vlakken fout loopt, denk maar aan de klimaatverandering, maar we vertrouwen er blindweg op dat ons kapitalistisch-technologisch bestel bijtijds met oplossingen zal komen. We hebben bij wijze van spreken onze Tesla al besteld. Maar misschien moeten we wel uit de bestaande ideologie proberen breken, schrijft ze in *De grote weigering*, iets wat Marcuse met de moed der wanhoop ook probeerde te doen. De doemdenker zag dus nog wel degelijk een lichtje aan het einde van de tunnel: de menselijke individualiteit.

Annelien den Dijn: *Vrijheid*

Vrijheid is een ontzagwekkend werk: nauwgezet passeren alle invullingen van het concept door de tijd heen de revue, tot in detail worden belangrijke denkers aangehaald, tegenstellingen en argumentaties uitgelegd en belangrijke stukken geciteerd. Dat alles leest ook nog eens soepel weg in een prettige, heldere en niet té academische schrijfstijl. Voor de geïnteresseerden in filosofie en geschiedenis is *Vrijheid* een heerlijk boek om in te duiken. Bovendien komt het hedendaagse debat, waarin *vrijheid* nog altijd veelvuldig als argument wordt aangehaald (voor tegenovergestelde doeleinden), erdoor in een ander daglicht te staan.

Dat laatste komt in het boek zelf nauwelijks aan bod. De Dijn is historica en dus is de geschiedenis van het vrijheidsconcept haar onderwerp, niet het hedendaagse gebruik. Toch eindigt ze in haar nawoord met een voorzichtige oproep aan ons vandaag de dag: om *vrijheid* met die historische bril te bekijken, en zo in te zien dat er meerdere invullingen van het vrijheidsideaal mogelijk zijn dan we vandaag de dag veelal horen. Het eerste deel van *Vrijheid* gaat over het oude Griekenland en het Romeinse Rijk. Vóór die tijd werd wel over vrijheid gesproken, maar niet in *politieke* zin. Dit nam aanvang in de Griekse stadstaten, met als belangrijkste centrum de geboorteplaats van de democratie, Athene, pakweg 2500 jaar geleden.

De beroemde Griekse geschiedschrijver Herodotus beschrijft in zijn *Historiën* waarom democratische vrijheid béter is dan een autocratisch regime. In dat laatste heb je als burger geen persoonlijke zekerheid, omdat je bent overgeleverd aan de grillen van je overheerser. Herodotus schrijft over de Perzische koningen, waarvan sommigen goede en rechtvaardige heersers waren, maar anderen, zoals Cyrus de Grote, wrede en gewelddadige leiders. Het volk was dus beter af wanneer het zichzelf bestuurde. Daarbij garandeerde collectieve vrijheid (zelfbestuur) automatisch persoonlijke zekerheid. Dit waren voor de Grieken twee kanten van dezelfde medaille.

De Dijn gaat in *Vrijheid* in tegen het algemeen geldende idee dat met name de Reformatie in Europa gezorgd heeft voor een verandering van het vrijheidsdebat. Haar stelling is dat het de lange politieke strijd na de (Atlantische) revoluties waren die het vrijheidsbegrip (en onze politieke systemen) ten diepste veranderd hebben. Vanuit het contrarevolutionaire denken ontstond een nieuw idee van vrijheid, waarin collectief en individu losgetrokken werden.

Deze nieuwe, moderne visie op vrijheid ging niet over *wie er regeert*, maar over *de mate waarin je werd geregeerd*. Zolang je als individu zoveel mogelijk je eigen leven kan leiden zoals jij dat wil en autonome keuzes kunt maken, ben je vrij, werd het geherdefinieerde concept van vrijheid. De contrarevolutionairen

wezen erop dat veel revolutionaire pogingen een democratisch bestuur op te richten, uiteindelijk tot geweld en dus tot onvrijheid van het individu leidden. Denk aan de Terreur na de Franse Revolutie. Collectief (democratisch) bestuur is dus niet nodig om als individu vrij te zijn, sterker nog, vaak veroorzaakt zelfbestuur het tegenovergestelde. Veelal had je als burger méér vrijheid onder een monarch, die stabiliteit en veiligheid bood. De twee kanten van dezelfde medaille die sinds het Oude Griekenland onlosmakelijk met elkaar verbonden waren, stonden vanaf toen los van elkaar.

Het liberalisme is uit deze contrarevolutionaire bewegingen ontstaan. De eerste liberalen waren niet per definitie tegen democratie, maar wezen erop dat de nadruk zou moeten liggen op de mate waarin de overheid je vrij liet in je doen en laten. Ook wel 'laissez faire' of 'mind your own business' genoemd.

Eind 19e, begin 20e eeuw werd opnieuw de revolutionaire oproep gedaan voor vrijheid als zelfbestuur. De Dijn laat pijnlijk zien dat na de Tweede Wereldoorlog deze oproep verstomde – en tot op de dag van vandaag nog altijd stil is gebleven. Het idee dat vrijheid vooral gaat over het individu en de overheid die zich zo min mogelijk met dit individu mag bemoeien, werd – en is nog altijd – gemeengoed. In tegenstelling tot wat we vaak denken, is ons idee van vrijheid dus *niet* uitgevonden door de Oude Grieken, *noch* door de Europese en Atlantische revolutionairen, maar juist door hun tegenstanders.

Hier trekt De Dijn een parallel met het huidige vrijheidsdebat. Ze wijst erop dat hedendaagse groepen die zich beroepen op 'de vrijheid' wanneer zij pleiten voor zo min mogelijk overheidsbemoeienis hun eigen geschiedenis niet kennen. Hun vrijheidsideaal stamt af van de contrarevolutionairen die vrijheid zagen als iets dat losstond van democratisch zelfbestuur. Met dit moderne vrijheidsideaal is het dus goed mogelijk om het leven onder een despoot 'vrij' te noemen, zolang deze zich niet al te veel bemoeit met je persoonlijk leven. Dat kan toch nauwelijks zijn waar deze hedendaagse pleiters voor een individuele vrijheid voor staan.

Vrijheid is dus geworden van iets dat inherent *collectief* en daardoor óók *individueel* is, tot iets dat louter *individueel* is. Vrijheid is niet samen een richting kiezen en die opgaan en daar vervolgens als individu óók van profiteren. Nee, vrijheid is met je eigen leven bezig zijn, en daarbij het liefst zo min mogelijk gehinderd worden door 'de overheid' of 'de ander', wie dat ook moge zijn.

Vrijheid voelt aan als een oproep opnieuw het vrijheidsideaal te herijken. Juist in een tijd waarin veel burgers aangeven weinig vertrouwen te hebben in de democratie, is dit een belangrijk kantelpunt voor de vrijheid. Zijn we echt zo veel vrijer wanneer we minder belemmerd worden? Of zijn we juist vrij wanneer – en omdat – we zelf bepalen door wélke regels we wel of niet belemmerd worden, als collectief? Wellicht zijn collectief en individu tóch twee kanten van dezelfde medaille en kun je als individu pas echt vrij zijn als je samen met je medemensens meebepaalt. Misschien is onze tijd – waarin de term zo veelvuldig wordt gebruikt – wel dé tijd voor een renaissance van het klassieke vrijheidsideaal. Dit is de spiegel die De Dijn ons voorhoudt.

Alfie Kohn: *No contest*

citaat Vera Elleson *Competition, a cultural imperative* (1983)

(Ronald Reagan was president van 1981 tot 1989)

the prevailing mode of competition in American culture thus continues despite convincing evidence that it is damaging to physical, spiritual, emotional and social health. And what is the reaction of the helping professions? Are we creative agents of social change or are we dispensers of Band-Aids to the injured and facilitators of adjustment to 'the way things are'?

Dat onderbouwt Alfie Kohn in zijn boek ***No contest. The case against competition***

In zijn boek *No Contest—The Case Against Competition* somt Alfie Kohn vier mythes op met betrekking tot concurrentie:

- (1) competitie is een onvermijdelijk onderdeel van de menselijke natuur;
- (2) competitie motiveert ons om ons best te doen;

- (3) wedstrijden bieden de beste manier om een goede tijd te hebben; en
- (4) competitie bouwt karakter op en ontwikkelt zelfvertrouwen.

Er zijn twee soorten competitie:

1. Intentionele
2. Structurele

De eerste soort gaat over attitude en de tweede over situatie. Intentionele competitie is een kwestie van innerlijke houding. Ben je iemand die het leven als een wedstrijd ziet en bij alles probeert de beste en de eerste te zijn? Zie je je medemensen op de eerste plaats als concurrenten die in een echte of imaginaire wedstrijd verslagen moeten worden? Dan ben je intentioneel competitief: dit wil zeggen dat je competitie nodig hebt om een positief zelfbeeld op te bouwen. Eigenwaarde ontleen je aan het feit dat je jezelf hebt bewezen in competitie met anderen; daarom wil je beter zijn dan de ander, want als je wint ben je iemand. Het nadeel van deze levenswijze is dat je continu bezig moet blijven jezelf te bewijzen. Op het moment dat je faalt ben je zelf de grootste verliezer. Hoe meer we in competitie zijn hoe meer we het nodig hebben voor ons zelfbeeld.

Structurele competitie is extern georganiseerd en kenmerkt zich door wederzijdse exclusieve haalbaarheid. Met andere woorden: als ik win, verlies jij! Het lot van de deelnemers is altijd negatief gelinkt omdat meerdere deelnemers een doel proberen te bereiken dat niet haalbaar is voor allen: de essentie van competitie.

Hoe houd je verandering tegen als je voor competitie bent?

1. Beperk je visie: negeer alle signalen en leg de maatschappij toe op het verlenen van individuele hulp, behandel elk probleem op zichzelf alsof het in een vacuüm gebeurt.
2. Pas je aan: zorg ervoor dat je de maatschappij zo organiseert dat elk individu zich dient aan te passen (goed burgerschap)
3. Denk aan jezelf: wees egoïstisch en maak het jezelf niet onnodig moeilijk
4. Wees realistisch: toon begrip voor een andere visie maar voeg er altijd een 'maar' aan toe. Of zeg: 'je kunt het er niet mee eens zijn maar het is niet anders'
5. Rationaliseer: Doe alsof je het er mee eens bent en zeg dat je van binnen uit het systeem wilt veranderen. Zo blijf je buiten schot.

Zijn boek vernietigt elk van deze mythes en stelt vervolgens dat samenwerking in plaats van concurrentie de optimale karakterontwikkeling bevordert. Want:

1. Competitie is duurder dan samenwerking
2. Op de langere termijn levert het minder op
3. Het is slechter voor het milieu
4. Samen leren is leuker en levert meer op

Wat kunnen we doen om er verandering in te brengen?

Per direct stoppen met meedoen aan competitie en onze vrienden en collega's oproepen hetzelfde te doen en ook de leraren van onze kinderen!!!!

Terug naar Alfie Kohn

De standaard in het onderwijs is meritocratisch idealistisch: haal het beste uit jezelf.

Dat betekent: wees competitief en individualist.

Philippe Meirieu: **de plicht om weerstand te bieden**

‘de school dient zich vandaag de dag ten doel te stellen om vrije subjecten te vormen die in staat zijn om deel te nemen aan en onderdeel te zijn van een democratische samenleving. Zij is een bevoorrechte plek, met een specifieke identiteit, uitgerust met het vermogen om weerstand te bieden – een vermogen waaraan zij niet dient te twijfelen en waar zij zelfbewust aanspraak op dient te maken.’

‘Het is de opgave van de opvoeder om groepen te doen ontstaan waarin het gemeenschappelijke kan ontstaan. Groepen waarvan ieder lid niet systematisch zoekt naar waarin hij de ander overtreft, maar waarin hij van de ander verschilt, waarin de ander hem verrijkt en zodoende afstand schept. Hij propageert de democratische school waarin de leerlingen projecten uitvoeren.

Gert Biesta: *wereldgericht onderwijs*

Biesta sluit zijn laatste boek af door de vraag ‘wat hebben we met de kinderen te doen?’ aan te vullen met de vraag ‘wat we te doen hebben met de infantiele verlangens die ons ons hele leven blijven achtervolgen’. We hebben namelijk volgens Biesta nog steeds omgang te vinden met de mogelijkheid van totale objectificatie van mensen, zoals in totalitaire regimes gebeurt. Het risico van objectificatie dat vandaag aandacht behoeft, komt uit onze impulsgedreven maatschappij en haar invloed op het onderwijs. Het is een test voor de democratische kwaliteiten van onze maatschappij, of deze bereid is geëmancipeerde tijd vrij te maken voor leerlingen en in onderwijs te voorzien dat hen onderbreekt, vertraagt en steunt/voedt.

Hoofdstuk zeven is een verdere uitwerking van thema’s die Biesta eerder al verkende in de laatste twee hoofdstukken van ‘Door kunst onderwezen willen worden’ (2017). Net als bij hoofdstuk vijf gaat het Biesta in hoofdstuk zeven erom de lezer gevoel bij te brengen voor een mogelijke houding ten aanzien van onderwijs en de wereld. Een houding waarin niet de mens en diens cognitie centraal staat, maar de wereld en wat deze ons biedt, via ons gevoel en onze zintuigen. Dit hoofdstuk vraagt wederom wat meer van de lezer, maar de inspanning kan zeker lonen. Het is een hoofdstuk, net als hoofdstuk vijf, waar je vaker aan terug moet denken in relatie tot je eigen onderwijspraktijk. Als je dit gedegen doet, verschijnen er vanzelf mogelijkheden om je eigen praktijk anders of meer bewust aan te vliegen.

stromingen in Coöperatief leren:

Slavin: puzzelmethode

Johnson en Johnson: learning together

Kagan: coöperatieve leerstrategieën

Veenman: Nederland

Spencer Kagan:

Werken met structuren staat centraal. Coöperatieve Structuren geven leraren tools voor veel verschillende lessituaties en klassenmanagement: samen leren, samen organiseren. Een getrainde leraar beschikt over de vaardigheden om de structuren op het juiste moment, voor het juiste doel in te zetten. Het geeft een krachtige impuls aan de professionele ontwikkeling.

sociaal constructivisme kenmerken:

Leerlingen worden gestimuleerd om zelf oplossingen te bedenken voor uitdagende opdrachten en probleemstellingen;

instructie en oefening zijn afgestemd op het niveau en de belangstelling van individuele leerlingen;

Er is sprake van een rijke leeromgeving;

Nadruk ligt op het ontwikkelen van denkvaardigheden en leerstrategieën;

Er is veel aandacht voor transfer: toepassing van het geleerde bij andere vakken;

Het onderwijs speelt sterk in op de intrinsieke motivatie en natuurlijke nieuwsgierigheid van leerlingen;

Met leerlingen wordt regelmatig gereflecteerd over hun aanpak, zodat ze hun leerprestaties kunnen verbeteren;
Verschillen tussen kinderen worden positief gewaardeerd.

Drie begrippen

Samenwerkend leren	Coöperatief leren	Gestructureerd samenwerken
Ebbens, Ettekoen	Spencer Kagan, Johnson, Slavin, Veenman	Schobbe
Middelbaar onderwijs	Vooraf Amerikaans	Specifiek vrije basisschool
Beter presteren in heterogene groepjes	Leerverbetering en integratie door groepswork	Internaliseren van vaardigheden

Principeel uitgangspunt

Je kunt gestructureerd samenwerken pas succesvol maken als je het samen doet. In je eentje en als enige van je team kun je er geen succes van maken want ook als leraar moet je voorleven wat samenwerken betekent voor je.